

Çağlar Boyunca Erkeğin Asla Vazgeçemediği Düşü: Bir Kadın Yaratmak

Semih Çınar¹
Özkan Köse²

Makale Geliş Tarihi: 18.10.2023
Yayıma Kabul Tarihi: 21.11.2023

Öz

Kültürel tarihte çoğunlukla yaratıcılarımızın erkeğin tarafını tuttuğu görülmektedir. Türlerden birinin diğerine üstün sayıldığı ve haklı bulunduğu bir yapı inşa edilmiştir. Erkeğin ihtiyaçlarını karşılaması için "yaratılan" kadın beklenildiği kadar itaatkâr olamayınca sorunu çözmek amacıyla ilahi bir kudrete ihtiyaç duyar. Erkeğin yaşadığı düş kırıklığının kimi örnekte doğrudan yaratıcısının, bazen de yaratıcının başka bir faniyi aracı kılarak oluşturulan öykülerin birer anlatı olarak değerlendirilmesi, toplumların bir türlü çözemediği cinsiyet eşitsizliği sorununu örten bir sis perdesi yaratmaktadır. Bu çalışmanın amacı benzerlerine tarih boyunca pek çok kültür ürününde rastladığımız phallocentric anlayışın örnekler üzerinden tartışılmasıdır. Bu bağlamda metin, ilk emarelerine mitolojik söylencelerde rastladığımız, başlangıçta ilahi güçlerin iradesiyle, sonrasında aklın ve bilimin araçsallaştırılmasıyla sürdürülen, kadın erkek eşitsizliği olgusunun değişen zamana ve koşullara karşın var olageldiği gerçeğini gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Mitoloji, İnanç, Tarih, Kültür.

THE DREAM THAT MAN NEVER GIVEN THROUGH THE AGES:TO CREATE A WOMAN

Abstract

In cultural history, it is often seen that our creators sided with men. A structure is built in which one of the species is considered superior to the other and is justified. When the woman "created" to meet the needs of the man cannot be as obedient as expected, she needs divine power to solve the problem. The fact that the stories created by the man's disillusionment, in some cases directly by the creator, and sometimes by the creator's using another mortal as a tool, are considered as narratives creates a smoke screen that covers the gender inequality problem that societies cannot solve. The aim of this study is to discuss the phallocentric understanding, which we have encountered in many cultural products throughout history, through examples. In this context, the text reveals the fact that the phenomenon of inequality between men and women, the first signs of which we encounter in mythological legends, which was maintained initially by the will of divine powers and then by the instrumentalization of reason and science, has existed despite changing times and conditions.

Keywords: Woman, Mythology, Belief, History, Culture.

¹Dr. Öğr. Üyesi Semih Çınar, Adıyaman Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim.

E-posta: scinar@adiyaman.edu.tr. ORCID: 0000-0001-5942-3241.

²Doç. Özkan Köse, Munzur Üniversitesi, Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Resim.

E-posta: ozkankose@munzur.edu.tr. ORCID: 0000-0002-9353-9149.

Giriş

İnsanlık tarihi aynı zamanda haksızlığın ve adaletsizliğin tarihidir. Din savaşları, etnik ve mezhepsel çatışmalar tarih boyunca ardında adını kimsenin hatırlamadığı, varlığından bile haberdar olunmamış geniş kitlelere yönelik işlenmiş yağma, talan ve toplu katliamlarla kendini gösterirken; sık sık gözden kaçan ayrıntılı tarafların din, ırk ya da kültürel aidiyetinden çok, cinsiyetine göre ayrılmasının gerektiğidir. Eğer çatışmaların nedenleri Katolik-Protestan, Müslüman-Hristiyan ayrılığı gibi tali meselelerde değil de kadın-erkek karşıtlığında aranması en başta akıl edilebilseydi, muhtemeldir ki türümüz dünya üzerinde çok daha az acıya sebep olabilirdi. Erkeğin rekabete dayalı ilerleme modelinin neden olduğu güç için mücadele ve beraberinde getirdiği yıkım ile kadının korumak ve yaşatmak üzerine temellenen özelliklerine bir de erkeğe kıyasla dezavantajlı olduğu durumlar (doğum yapması ve çocuklarına uzunca bir süre bakıp gözetmesi) eklendiğinde, binlerce yıllık ataerkil kültürün bu denli sarsılmaz bir yapıda olması ve hızla değişen zamana karşın çok az miktarda aşınması şaşırtıcı görünmeyecektir. İlginç olan husus, uzunca bir süre kadınların, erkeklerin savaşlarının ve güç mücadelelerinin nesnesi olmaya karşın etkin bir direniş göstermemiş olmalarıdır. Hangi toplumda olursa olsun, erkek egemenliğinin en büyük başarısı kendilerinin başlatmadığı savaşlarda kadınları mücadelenin etnik, dinsel ya da son iki asırda olduğu gibi sınıfsal olduğuna inandırmayı başarak müsebbibi olmadıkları eylemlerin sonuçlarına katlanmaya ikna edebilmiş olmalarıdır. Yine de erkekler açısından her şeyin yolunda gittiği düşünülmemelidir. Kanlı savaşlarda kazanılan zaferlerin görece daha küçük başarıları garantilediği yanılgısı erkeğin on binlerce yıldır uğradığı hüsranın temel nedenidir. Şehirleri, ülkeleri fetheden, imparatorluklar kurarak hükmeden erkek, kadının koşulsuz sevgisi, bağlılığı ve sadakati konusunda umduğunu bir türlü bulamaz. Bilinen en eski metinlerde bu sorun dile getirilmiş, başvuru çözümlerin başka dertlere yol açarak problemi derinleştirdiği şaşırtıcı olmakla birlikte yine aynı metinlerde aktarılmaktadır. *Pandora, Lilith, Havva...* Hemen her toplumun kültür hazineleri, bu isimler ve daha nicelerinin ya söz dinlemezlikleri ya da meraklı tabiatları yüzünden aklını çeldikleri erkeklerin başına türlü dertler açarak büyük trajedilerle sonuçlanan ibret verici hikâyelerle doludur. Bir türlü istediği gibi bir eşe sahip olamayan erkeğin zaman içerisinde kadının hangi özelliklere sahip olması gerektiği; sosyal hayattaki rolü, görev ve sorumluluklarını belirlemek ama büyük ölçüde sınırlar çizmek için kolları sıvadığını görmekteyiz. Erkeğin ideal eş arayışının kadınları belirli özelliklere göre sınıflandırmasının başlıca nedeni olduğunu iddia etmek mümkündür. Öncelikle kadının çalışkan, üretken, itaatkâr, sadık ve fedakâr olması koşulları aranmıştır. Yalnız en az bu özellikler kadar önemli bir diğer vasfı daha taşımalıdır: Tüm bunlar için bir karşılık beklememelidir. Sadakatinin karşılığı kendisine sadık bir koca olmadığı gibi özveride bulunmak da karşılık beklemeden kadın olmanın

getirdiği doğasının bir parçası, takdir ya da ödül gerektirmeyen temel ödevlerinden biri olarak görülmüştür.

Erkeğin tüm bu karşılanması güç beklentileri nesiller boyunca kadının hayatını zorlaştırmış; kimi istisnalar dışında kamusal alanın dışına itilmiş ve görünmez olduğu ölçüde daha az sorunla karşılaşacağına zorla ikna edilmiş; özgürlüğü ve konforu arasında her zaman ikincisini seçmek durumunda kaldığı bir ikilemi adeta kuşaktan kuşağa aktarmıştır. Erkeklerin kadınları sınıflandırmak için seçtiği belirli stereo tipler sanatçıların her alandaki yaratıcı süreçlerine yansımış olduğundan bunları belirli başlıklar altında ele almak mümkündür. *Bakire*, *Femme Fatal*, *Kurban* ve son olarak erkek tarafından yaratılan ideal eş olarak gruplandırabileceğimiz bu şablonlara ilişkin plastik sanatlar, edebiyat ve sahne sanatlarından örnekler üzerinden konu ana hatlarıyla gösterilmeye çalışılacaktır.

Bakire

Bakire teması, *Kutsal Bakire*, *Bakire Meryem*, *Kutsal Aile* gibi farklı varyasyonlarıyla özellikle Orta çağ Avrupa'sında ve sonraki dönemlerde oldukça popüler hale gelmiştir. Bunun belli başlı sebepleri arasında kadının toplum hayatındaki baskılanmış, ötekileştirilmiş konumunda bir parça da olsa iyileştirme yapma zorunluluğudur (Honour & Fleming, 2020: 317-318). Sürekli meraklı tabiatına yenik düşen, erkeğin başına olmaz dertler açan; bu sebeple asla başıboş bırakılmaması gereken kadına nelerin yapılmaması gerektiği hatırlatılırken bir yandan da kralın, derebeyinin, kilisenin, köyün papazının, evdeki eşin, kısacası tüm erkeklerin onaylayacağı, örnek teşkil edebilecek bir kadın modeli sunmak kaçınılmaz bir gereklilik olarak belirmiş olmalıdır. Bakire motifi bütün kadınlara iffetli olmayı, günden sakınmayı ve itaat etmeyi öğretecek kadar saf ve lekesizdir. Öyle ki, dünyaya çocuk getirmek için sarsılmaz inancı, masumiyeti ve adanmışlığı yeterli olabilmekte, biyolojik olarak karşı cinsten birine bile – Tanrıyı saymazsak- ihtiyaç duymamaktadır. Gerçi bu bakire ve çocuk motifinin Hıristiyanlığın özgün buluşu olmadığını belirtmekte yarar var. Yeni öğretinin iktidarının tesis edebilmesi için bir uzlaşma sağlamanın gerekliliği eski İsis kültürünün, yeni *Bakire Meryem* kültürüne evrilmesiyle Roma kilisesi eskiden beri bilinen bir figüre güvenilirliği ve tanınırlığı üzerine yeni misyonlar yüklemeyi amaçlamıştır.¹ Kadının bekâreti iffetinin ve saflığının da ölçütü olarak görüldüğü için olsa gerek, tarih boyunca pek çok uygarlık bu konuda toplumsal hayatı düzenleyen kurallara yer vererek yasalar yapmıştır. “Sümer’de bekâret konusu toplumda önemli bir yer edinmektedir. (...) Okunabilen iki madde bunları kanıtlar. Bunlardan birinde, zorla bir kölenin birkini bozan 5 şekel gümüş vermek zorunda. Diğerinde dul olarak evlenen bir kadın, kocasından boşandığında kız olarak evlenen bir kadından daha düşük tazminat alıyor” (Çığ, 2005: 21). Bütün Ortadoğu’da ve tüm dünyada uygarlığın temel taşlarını döşemiş bir kül-

¹ Baker, <http://www.columbia.edu/~sf2220/Thing/web content/Pages/meg2.html> | 6/08/2023 tarihinde alınmıştır.

türün kadın ve bekâret meselelerine yaklaşımındaki mülkiyetçi tutum bizlere gayri insani görünse de bakire temasının Sümerleri izleyen Babil, Mısır, Yunan kültürleri üzerindeki etkilerine ilişkin fikir vermesi bakımından çarpıcı olduğu gerçeği gözden kaçırılmamalıdır. Örneğin, Kıskaç, hırçın, inatçı, kavgacı kadın örneğini temsil eder Hera. Ciddi, olgun ve namuslu bir güzelliğe sahiptir ve güzelliğine çok önem verir. Bunun için de her yıl Kanathos ırmağına yıkanmaya gider. Kaynağın büyümlü suları, ona her yıl bakireliğini geri verir (Cömert, 1999: 27).Yalnızca Yahudi-Hristiyan geleneğiyle sınırlı kalmayarak öncesindeki medeniyetler için de kadının iffeti meselesi geniş bir yer işgal etmesine karşın en zengin görsel kültüre sahip olması bakımından Batı sanatında da pek çok örnekle karşımıza çıkmaktadır. *Bakire Meryem* ve *Çocuk İsa* teması Hristiyanlıktan çok daha önce var olan, Antik Mısır ile benzeşen *İsis* ve *Horus* ikilisinin bir başka tezahürü olarak Orta çağ kabartmalarından 20. Yüzyıl modern sanatta sayısız temsille Batı sanatı geleneğinin en sık ele alınan temalarının başında gelmektedir.

Femme Fatal

Femme Fatal, bir diğer deyişle Öldüren Kadın, cazibesıyla erkekleri büyüleyen, onları türlü ahlaki düşkünlüklere tevessül etmeye sevk eden bir stereotip olarak karşımıza çıkmaktadır. Hemen hemen her kültürde görülmekle birlikte özellikle semavi inanç sistemlerinin geniş kitlelerce benimsenmesinin ardından eskiden beri bilinen kimi Tanrıça kültürlerinin dönüştürülerek *Femme Fatal* karakterler olarak ortaya çıkmaları şaşırtıcıdır. Bunların başında *Lilith* (Görsel 1) karakteri gelmektedir. Kimi dini kaynaklarda *Adem*'in ilk eşi olarak bahsi geçen *Lilith*, erkeğe itaat etmeyen ve bu yüzden cenneti terk ederek yeryüzünde *Adem* ve *Havva*'nın soyundan gelen insanlığı yoldan çıkararak, akıllarını günah işlemleri için çelen bir figür olarak bilinmektedir. İlk *Femme Fatal* karakter olan *Lilith*'in itaatsizlik, başına buyruk hareket etme, aldatma ve erkeklerin karşı koyamadığı çekiciliği gibi özelliklerinin stereotipin ana hatlarını oluşturduğu söylenebilir. *Femme Fatal* öyle bir güce sahiptir ki; erdemli, topluma ve ailesine bağlı, sorumluluklarının bilincinde erkekleri etkisi altına alarak onları her bakımdan tüketir. Ailesi, saygınlığı ve parasından arzuları pahasına vazgeçen erkekse artık verecek bir şeyi kalmadığında ölümcül kadın için değersizdir. Yeni kurbanları ağına düşürmek üzere yoluna devam eden *Femme Fatal* yarıttığı tahribatla ya da mahvettiği hayatlarla ilgili pişmanlık duymaz. Sergilediği tüm bu özellikler *Femme Fatal*'i Bakire'nin tam zıttı, onun negatifi yapmaktadır. Bakirenin aksine sadakat, özveri, dürüstlük, kanaatkârlık başta olmak üzere hiçbir erdem sergilemez. Tam aksine, insanın gem vurması gereken tüm gizli arzuları, kendine dahi itiraf edemediği bastırıldığı; tanrının ve insanların yasalarına aykırı ne varsa *Femme Fatal*'in baştan çıkarıcılığıyla ortaya dökülecektir.

Görsel 1. John Collier, *Lilith/Lilith*, 1892, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 194 X104 cm.

Kurban

Kurban (Görsel 2) teması tarih boyunca plastik sanatlarda kadının nesne olarak yer aldığı pek çok konudan yalnızca biri olmasına karşın temsilin niteliği meseleyi bir kat daha dikkat çekici kılmaktadır. Hıristiyan mistisizminin en önemli anlatıları kurban üzerine olanlardır. En başta da hiç şüphesiz İsa'nın bütün inanlar uğruna feda edilmesi gelmektedir. Böylece kahramanlık şehitlikle taçlandırılarak çok daha geniş kitleler İsa'nın öğretisini benimseyecek ve O'nun yolundan gidecektir. İbrahim'in oğlu İsmail'i kurban etmeyi göze alarak Tanrı'ya duyduğu inanç ve bağlılığı göstermesi, bir başka ifadeyle en sevilenden yaratıcı uğruna vazgeçmenin başka bir örneğini teşkil etmesine karşın kadınların tanrıları ya da onların öfkesini sembolize eden korkunç yaratıkları yatıştırmak uğruna kurban verilmesi arasında önemli farklılıklar içermektedir. "Port Lligat'a geldiğimizde, Gala'nın omuzlarında iki tane çiğ kuzu pırzolasının dengede durduğu bir portresini yaptım. (...) Bu pırzolalar gerçekten de başarısız kurban eyleminin kefaret kurbanı oluyorlar, tıpkı İbrahim'in koyun yemeyi tercih etmesi ve Wilhelm Tell'in elmaya nişan alması gibi" (Genzmer, 2000: 79). Yukarıdaki alıntıda Dali'nin sezgisel olarak kavrayıp ifade ettiği kurban verme eylemi kendi içinde son derece karmaşık görünmekle birlikte bir ikame etme hali barındırmaktadır. Ne de olsa biri ya da bir şey başkasının/başkalarının günahlarının

kefarecini ödemek adına kurban verilir (Eagleton, 2019:17-19). Buradaki asıl önemli ayrım kişi-erkek- kendi rızasıyla hayatından vaz geçiyorsa bu fedakârlık şehitlik olarak değerlendirilirken kefaretin bedeli bir kadının hayatı ise kişinin rızasının bir önemi kalmaz ve o kişi kurban statüsünde değerlendirilir. *Kral Agamemnon*'un kızı *Iphgenia*'yı tanrılara kurban etmesi ya da *Aithiopia Kralı Kepheus*'un şehri ve krallığını kurtarmak için kızı *Andromeda*'dan vazgeçebilmiş olması Yunan Mitolojisinden belli başlı örnekler arasında yer almaktadır (Erhat, 2007: 38,160). Bahsi geçen hikâyelerde kurban edilmek için seçilenlerin genç bakireler olması bir tesadüf değildir. Böylece kurban ayinlerinde kadının rızasının aranmaması bir yana, cinsel birliktelik yaşamamış genç kadınların hayatlarının sonlandırılması ölümsüzlerin öfkelerini yatıştırmak için çok daha etkili bir yol olarak görülmüştür. Kadın ve erkek fedakârlığına yönelik sergilenen bu eşitlikten uzak tutum toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin uzun geçmişi konusunda bizlere fikir vermektedir.

Görsel 2. Josefa de Obidos, *Kurbanlık Kuzu/The Sacrificial Lamb*, 1670-1684, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 55.5 x 78.7 cm.

Bir Kadın Yaratmak: Pygmalion Efsanesi ve Benzer Motifler

Erkeğin kendisini düş kırıklığına uğratmayacak bir kadın bulmasının imkânsız olduğunu düşündüğü anda kendi elleriyle idealindeki kadını yaratma fikri şaşırtıcı derecede eskidir. *Pygmalion efsanesi*(görsel 3) muhtemelen bu tür hikâyelerin kronolojik olarak ilklerindedir. Yunan mitleri arasında güncelliğini en fazla koruyan motiflerin başında gelen bu öykü, kadınlar konusunda talihin bir türlü yüzüne gülmediği erdemli bir adamın, aşktan umudunu keserek hayalindeki kadını mermerden yontmaya karar vermesiyle başlar. Yetenekli bir heykeltıraş olan *Pygmalion* o güne değin yapılmış en güzel kadın heykelini or-

taya çıkarır. Kendi yarattığı heykele tutkulu olan adam *Aşk Tanrıçası Venüs*'e kendi yontusuna benzeyen bir kadını karşısına çıkarması için yakarır. Adamın dualarını karşılıksız bırakmayan *Venüs* heykele hayat verir. Erkeğin arzusuna kavuştuğu öyküye göre *Pygmalion Galatea* adlı sevgilisiyle mutlu bir yaşam sürmüştür (Can,2009:129). 14. Yüzyıl Orta çağ Avrupası'na ait minyatürlerden tiyatro oyunlarına, Brodway müzikallerinden 90'lı yılların gişe filmlerine pek çok örnekte *Pygmalion efsanesi* güncelliğini koruyan bir motif olarak kendinden sonra gelen sanatçıları ve edebiyatçıları etkilemiş ve varlığını günümüze değin sürdürmüştür. Bu durumun başlıca sebebi görsel kültürün sanatta köklü bir gelenekçi çizgiyi izleme ısrarında aranabilir. *Pygmalion* konusu Avrupa resim sanatının en çok işlenen temalarından biridir. 16. Yüzyıldan sonra özellikle dünyevileşme eğilimlerinin artması ve Barok'un etkisiyle sanatçıların alegorik temalar için Yunan ve Roma mitolojilerine bir kaynak olarak sıkça başvurmaları *Pygmalion*'u konu olarak her dönem popüler kılmıştır. Bilhassa Barok, Romantik ve Neoklasik gibi dönemlerde eser veren sanatçıların çok sayıda *Pygmalion* temalı resimlerigörülmektedir. 20. Yüzyılda plastik sanatlar alanında konu güncelliğini yitirmemiş olsa da İngiliz tiyatro yazarı *George Bernard Shaw*'un aynı adlı eseri (1913) hikâyeyi başka bir mecraya taşımıştır. İlk tiyatro oyunu olarak sahnelenmiş, ardından Brodway'de müzikal olarak seyirci karşısına çıkmış (1956) ve elde edilen başarı Hollywood'un öyküye kayıtsız kalmayarak *My Fair Lady* (1964) adıyla sinemaya uyarlanmasıyla devam etmiştir. 1990 Yılında *Pretty Woman* adlı yapımın ticari başarısının yanında *Bernard Shaw*'ın oyunda *Eliza Doolittle* karakterinin mesleği üzerinden 20.yüzyıl başında İngiliz toplumunun tutuculuğu dikkate alındığında son derece mantıklı bir tercihtir- ancak ima ettiği hassas konunun filmde Vivian Ward karakterinin seks işçisi olarak seyirci karşısına çıkarılmasıyla açık edilmesidir.² Shaw, Galatea'yı Londra'nın kenar mahallerinden alelade bir çiçekçi kız olan Eliza Dolittle'a, heykeltıraş *Pygmalion*'u ise uzmanlığı dilbilim olan Henry Higgins'e dönüştürerek mitolojik bir hikayeyi dönemin modern Londra toplumuna uyarlamayı başarmıştır (Shaw, 1982: 137-212).

2 <https://www.youtube.com/watch?v=7MXQmhlOmXU&t=683s> 18/08/2023 tarihinde alınmıştır.

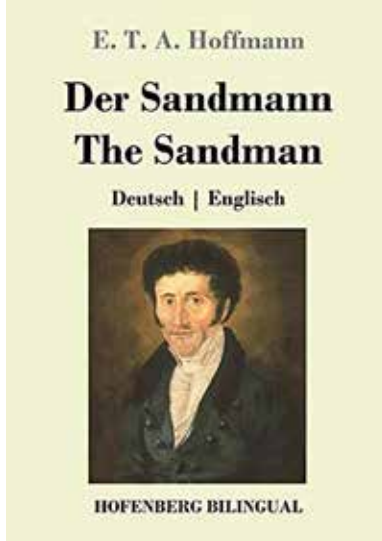
Görsel 3. Jean-Baptiste Regnault, *Heykelin Kökeni ya da Yaptığı Heykele Aşık Olan Pygmalion/Pygmalion Praying Venus to Animate His Statue*, 1786, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 120x 140 cm.

Mitolojik hikayelerde ve dinsel metinlerde benzeri başka öykülere rastlamak, örneklerin sayısını arttırmak mümkündür. Akla gelen bir diğer öykü Âdem ve *Hava*'nın yaratılışı ile ilgilidir. Semavi dinlerin hepsinin metinlerinde üzerinde anlaştıkları konuların başında *Hava*'nın Âdem'in ilk eşi olmadığı hususudur. Öncesine cennette Adem'e eş olarak *Lilith* adlı bir kadın Tanrı tarafından yaratılmış; ne var ki, Âdem *Lilith*'e kendisinin dengi olmadığını hissettirdiği için ilk eşi tarafından terk edilmiştir. Adem'in Tanrı'dan *Lilith*'i geri getirmesini istemesi sonuç vermemiş *Lilith*'in bu isteği reddetmesinden ötürü Adem'e her bakımdan tabi olacak eşi yaratmak için ilk erkeğin kaburgası kullanılmıştır. Yukarıda, *Femme Fatal* başlığı altında değindiğimiz *Lilith* üç büyük semavi inancın gayrı-resmi anlatılarında sistematik bir biçimde şeytanlaştırılarak da olsa günümüze değin varlığını sürdürmüştür.

Bir diğer yaratılış öyküsü yine Yunan mitlerinde karşımıza çıkan *Pandora*'dır. Titanlar soyundan gelen *Prometheus* Olympos Tanrılarına olan kini nedeniyle çamurdan ilk insanları yaratır ve onlara ateşi verir. Yalnız Zeus zamanla kendilerini Tanrılara denk görme hatasına düşen bu kibirli zavallı yaratıklardan tiksindir ve o güne kadar yalnızca erkeklerin var olduğu yeryüzüne *Tanrıça Afrodit*'i model alarak oğlu *Hepaistos*'a tasarlattığı *Pandora* adını verdiği kadını gönderir. Zeus eline bir kutu tutuşturduğu *Pandora*'yı kutuyu asla açmaması gerektiği, aksi takdirde dünyaya türlü kötülüklerin salınacağı yönünde uyarır. *Pandora* kendisine yapılan uyarıya rağmen merakına yenik düşerek kutuyu açar ve salgın hastalıklar, savaşlar ve türlü felaketler açık kutudan yeryüzüne saçılır. *Pandora* kutuyu kapattığında geriye insanın en büyük düşmanı olan umut kalır

(Can, 2011: 32-34). Hikâye pek çok bakımdan *Âdem ve Havva*'nın cennetten kovulmasında *Havva*'nın oynadığı rolü hatırlatmaktadır. Bilgiyi insanlara sunan yasak meyve motifiyle kutunun içinden çeşitli kötülüklerin dünyaya yayılması motifi arasında, kadının söz dinlemediği, dizginlenemez bir merakı olduğu ve bu özelliğın tüm insanlığın trajik bir yazgıyı paylaşmasına neden olduğu fikri nesilden nesle zihinlere nakşedilmiştir. Her iki hikâye de *Pandora* ve *Havva*'dan sonra gelen tüm kadınları işlemedikleri bir suçı miras devralan potansiyel failer olarak damgalamak üzere kurgulanmış gibidir.

Buraya kadar erkeklerin kadınlar üzerinde mutlak hâkimiyet kurmak adına başvurduğu dar cinsiyetçi politikaların kültürdeki yansımaları olan stereotiplerden kısaca bahsettik. Erkeğın mitolojik anlatılar üzerinden mükemmel eş için kendisine meşru bir zemin yaratma teşebbüslerinin; sanayi devrimiyle birlikte şehirleşmenin arttığı, kadın ve erkeğın işgücüne birlikte katılıp, kamusal alanları daha fazla paylaşmak durumunda kaldığı 19. Yüzyılda farklı bir evreye geçtiğini görmekteyiz. Bugünkü manada şehirli orta sınıfın temellerinin atıldığı 19. Yüzyıl, plastik sanatlar ve edebiyat alanlarında kendine has yeni türler ve ifade olanaklarının ortaya çıkması bakımından kayda değer bir dönemdir. Bu türlerin başında hiç kuşkusuz bilimkurgu romanları gelmektedir. İronik olan, bilimkurgu alanında karşılaşılan ilk örnekler, imalathanelerden fabrikalara dönüşen üretim biçimleriyle toplumların yaşantısını kökünden değiştiren seri üretim teknikleri ve bilimsel ilerlemelere duyulan güven ve merak nedeniyle değil, tam tersi bu hızlı değişime karşı duyulan birtakım kaygılar ve güvensizlik sonucunda ortaya çıkmıştır. *Mary Shelly*'nin *Frankenstein* ya da *Modern Prometheus* (1818) adlı gotik romanı bilimin kontrolsüz bir şekilde ve hızla ilerlemesinin yarattığı kaygıların dile getirilmesi bakımından kült bir eser olarak bugün de önemini korumaktadır. Bu minvalde bahsedilmesi gereken bir başka edebiyat eseri Alman yazar ve hikayeci *E.T.A. Hoffmann*'a ait olan *Der Sandman* (Kum Adam, 1818) (Görsel 4) adlı hikayedir. Hikâyede *Nathanyel* adlı genç bir adam bir bilim adamının kızına âşık olur. Duyduğu aşk *Nathanyel*'i *Olympia*'ya karşı beslediği hisleri itiraf etmek ve evlenme teklifinde bulunmak için cesaretlendirse de finalde genç adamı büyük bir trajedi beklemektedir. Ne *Olympia* gerçek bir kadındır ne de yaşlı profesör onun babasıdır. *Olympia*'nın bir otomat olduğu gerçeğini büyük bir hayal kırıklığıyla öğrenmesi *Nathanyel*'in ruhsal durumunda büyük bir sarsıntıya sebep olur (Hoffmann, 2008: 97-138). Hikâye kendi içinde öyle ilgi çekici unsurlar barındırmaktadır ki, *Sigmund Freud*'un *Tekinsiz* (1919) başlıklı psikanaliz alanındaki kitabı için ilham kaynağı olmuştur. "Tekinsiz, irkilme ve dehşet duygusu uyandıran korku dünyasının bir parçası olduğuna dair hiçbir şüphe yoktur" (Freud, 2003: 123).

Görsel 4. E.T.A. Hoffmann, Kum Adam/The Sandman, 1816, Kitap Kapağı.

Son olarak, erkeğin ideal eşi bulmaktan umudu kestiği anlardan birinde bilimin imdada yetiştiği bir hikâye olan *L'Eve Future (Yarının Havvası 1886)* adlı yapıtın bahsetmek yerine olacaktır. Fransız simbolist yazar *Agust Villiers de l'Isle Adam*'ın kaleme aldığı eser ilk bilimkurgu romanlarının başında gelmektedir. Romana konu edilen olaylar, kurgusal bir karakter olarak *Edison*'un, kadınlardan yana şanslı gülmeyen soylu arkadaşı *Lord Ewald* için bir android tasarlaması üzerine inşa edilmiştir. Tam bir centilmen olan *Lord Ewald Alicia* adlı bir aktrisle nişanlıdır, ancak kadın dış görünüşünün kusursuzluğuyla çelişir bir biçimde fikren ve ahlaken son derece kusurludur. Bu noktada *Edison* karakteri devreye girer ve pek sevdiği dostunun saygınlığı ve yaşama sevincini canlı tutması için ona uygun bir eş tasarlar. *Hadaly* adlı bu android kadın *Edison* tarafından imal edilirken model aldığı kişi *Alicia*'dan başkası değildir (Orbaugh, 2008: 150-169). Fiziksel görüntüsü ve sesiyle *Alicia*'a benzeyen androidin ruhu ise *Edison*'un asistanı *Sowana*'ya aittir. Hayatın hemen her alanında bilimselliğin hâkim olduğu 19. Yüzyıl Avrupası'nda bile yazar ve sanatçıların açıklamakta zorlandıkları alanları mistisizmle doldurmalarının yalnızca kolaylıktan ileri geldiği düşünülmemelidir. İnsanlığın ortak belleğinde yer eden binlerce yıllık tanrılar yaratma gereksiniminin birkaç on yıllık bilim ve teknolojik atılımla bir kenara atılamayacak denli güçlü köklere sahip olması kuvvetle muhtemeldir.

Sonuç

Tarih, ondan ders almayanlar için gerçekten tekerrür etmektedir. Geçmişe baktığımızda insanlığın büyük bir bölümünün kendilerinden önce yapılmış bütün hataları tekrarlayarak deneyimlemek konusunda son derece ısrarlı davran-

dığını görmekteyiz. İlerlemenin, gelişmenin önündeki en büyük engel böylesi bir ısrarcılıktır. V. Yüzyılda İskenderiye’de yaşamış *Hypatia*’nın sarsıcı öyküsü içerdiği büyük trajedi ve tüm insanlığı etkileyen sonuçları bakımından böylesi bir duruma örnek teşkil etmektedir (European Commissions, 2009:9). Kadını toplumsal hayattan sistemli bir biçimde psikolojik ve fiziksel şiddet uygulayarak dışlamanın ağır sonuçları olabileceğini hatırlatır. *Newton*’un buluşlarının yolunu insanlığa çok daha erken dönemlerde açabilecek potansiyele sahip *Hypatia*’ya ait çalışmaların on iki asır boyunca unutulması bu durum için çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir.³ Geçmiş bugünümüzü belirlediği, düşünme ve eyleme geçme alışkanlıklarımızı etkilediği, biçimlendirdiği için kıymetlidir. Yazılı tarih geleneğinin başlamasından çok önce sözlü aktarım yoluyla günümüze kadar ulaşmış öyküler, efsaneler ise ortak geçmişimize ışık tutması bakımından paha biçilemez bir öneme sahip. Ne var ki, bütün öyküler mutlu sonla bitmiyor. Geçmişte büyük bir bölümünü erkeklerin yazdığı, derlediği, geliştirdiği hikâyelerin, günümüz insanın tamamını kabullenmek isteyeceği bir kültürel mirasın kalıntıları olduğu tartışmalı görünmekte. Tarım devrimiyle yerleşik hayata geçen insanlığın son on-on iki bin yılında karşılaştığımız tablo kadın-erkek ilişkilerinde eşitliğin oldukça uzağında görünüyor. Skorun bu denli uzun bir süre erkeğin lehine bozulmadan sürdürebilmesi ancak karşı tarafı değişimin imkânsızlığına inandırdığı ölçüde mümkün olabilirdi. Cadılar, şehvet düşkünü ahlaksız kadınlar, savaşçı kadınlar tarafından kurulan uygarlıklara dair hikâyeler... Her biri ataerkil toplumların politikalarını belirleyen erklere kadınların aslında neler başarabileceğini ve onlara karşı izlenmekte olan katı tutumun bir an olsun gevşetilmesinin olası sonuçlarını hatırlatan dersler niteliğindedir. Bu derslerden çıkarılacak ana fikir öylesine yalın ve o ölçüde güçlüdür ki; bütün bir toplumun ortak belleğinde derin izler bırakabilmiştir. Bizlerin bu izleri *Pandora* ve *Pygmalion*’dan *Lilith* ve *Adem*’e, *Eliza Dolittle*’dan *Vivien Ward*’a değin günümüze ulaşan neredeyse kesintisiz bir çizgi üzerinde takip edebiliyor olmamızın temel nedeni kültürün tutucu yüzü olan gelenekselliğin aktarımları sayesinde kendini koruyabilmiş olmasıdır.

3 <https://www.kozmikanafor.com/iskenderiyeli-hypatia/> 10/08/2023 tarihinde alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Can, Şefik. (2009). Klasik Yunan Mitolojisi. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Can,Şefik. (2011). Klasik Yunan Mitolojisi.İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Cömert, Bedrettin (1999). Mitoloji ve İkonografi. Ankara: Ayraç Yayınevi
- Çiğ, Muazzez İlmiye. (2005). Kur'an, İncil ve Tevrat'ın Sümer'deki Kökeni. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Erhat, Azra. (2007). Mitoloji Sözlüğü. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eagleton, Terry. (2017). Kurban. (çev. A. Önel). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- European Commission. (2009). Women In Science. Brussels: Directorate L - Science, economy and society
- Freud, Sigmund. (2003). The Uncanny. London: Penguin Books.
- Genzmer, Harald. (2000). Dali-Gala. (çev. A. Dirim). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Honour Hugh, Fleming John. (2020). Dünya Sanat Tarihi. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Hoffmann, Ernst Theodor Amadeus. (2008). Seçme Hikâyeler. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Orbaugh, Sharalyn. (2008). Emotional Infectivity: Cyborg Affect and the Limits of the Human. Mineapolis: University of Minnesota Press Volume 3.
- Shaw, George Bernard. (1982). Seçilmiş Oyunlar I Pygmalion-Kırğınlar Evi- Jean D'Arch. (çev. S. Sanlı). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Barker, M. Isis and the Virgin Mary: A pagan Conversation.<http://www.columbia.edu/~sf2220/Thing/web content/Pages/meg2.html> 16/08/2023 tarihinde alınmıştır.
- Erdemir, Sena Betül. (February, 2017). İskenderiyeli Hypatia. <https://www.kozmikanafor.com/iskenderiyeli-hypatia/> 10/08/2023 tarihinde alınmıştır.
- Ozan, Vedat. (July, 2021). Vedat Ozan ile Ufkun 2 Katı- (19) Londra'nın Çiçekçi Kızları. <https://www.youtube.com/watch?v=7MXQmhlOmXU&t=683s> 18/08/2023 tarihinde alınmıştır.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Görsel 1: [https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/22/Lilith_%28John_Collier_painting](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/22/Lilith_%28John_Collier_painting%29FXD.jpg)

%29FXD.jpg adresinden 9 Temmuz 2023'de alınmıştır.

Görsel 2: <https://useum.org/artwork/The-Sacrificial-Lamb-Josefa-de-Obidos> adresinden 7 Temmuz 2023'de alınmıştır.

Görsel 3: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Pygmalion_%28Regnault%29.jpg adresinden 8 Ağustos 2023'de alınmıştır.

Görsel 4. <https://www.amazon.com.tr/Sandmann-Sandman-T-Hoffmann/dp/3743724758> adresinden 12 Ağustos 2023'de alınmıştır.